

Nyt fra Sprognævnet

1996/4 · december

Den nye Retskrivnings- ordbog

Af *Erik Hansen*

I slutningen af september i år udkom 2. udgave af den grønne Retskrivningsordbog, udgivet af Dansk Sprognævn på Aschehougs Forlag.

Danmarks første officielle retskrivningsordbog udkom i 1872 – officiel i den forstand at den var i overensstemmelse med det ministerielle cirkulære om retskrivningen og anbefalet af ministeriet til efterfølgelse i undervisningen.

Siden er der kommet nye udgaver af Retskrivningsordbogen med rundt regnet 30 års mellemrum. I 1955 udkom den ordbog som tog hensyn til retskrivningsreformen af 1948 – den der gav os små bogstaver i substantiverne, nordisk

å og et par ting til. Den næste Retskrivningsordbog blev udgivet i 1986.

Grunden til at der denne gang kun er 10 år mellem udgaverne, er først og fremmest tilvæksten i ordforrådet. Ordbogen fra 1986 indeholder godt og vel 60.000 opslagsord, den nye har ca. 3.000 flere. Sprognævnets svartjeneste har konstateret at der er behov for at få en del nye ord med, f.eks. har mange savnet at kunne slå *telex* op: skal det staves med *x* eller *ks*?

Det er Dansk Sprognævn der siden sin oprettelse i 1955 har udgivet Retskrivningsordbogen, og det er Sprognævnets ordbog der er den officielle danske Retskrivningsordbog, som forpligter statstjenesten og undervisningsinstitutionerne.

Nye ord

Tilvæksten i ordforrådet betyder at en dansker der skal beherske det almene ordforråd og f.eks. vil kunne følge med i

hvad der står i en avis, må lære sig ca. 100 nye ord om året. Forøgelsen af de specielle, faglige ordforråd er langt større. Men skal Retskrivningsordbogen omfatte det almene ordforråd, er en stadig udvidelse altså nødvendig.

En stor del af de nye ord er fremmedord, og Sprognævnet ser det ikke som sin opgave gennem Retskrivningsordbogen at drive puristisk sprogpolitik. Mange vil sikkert finde at Retskrivningsordbogen er for large når det gælder om at optage nye fremmedord, men nævnets holdning er altså at folk skal have de oplysninger de faktisk beder om. At man finder et engelsk fremmedord i Retskrivningsordbogen, betyder derfor ikke nødvendigvis at Sprognævnet anbefaler ordet frem for et mere dansk ord. Man finder f.eks. ordet *homeshopping* i ordbogen, men hvis Sprognævnet bliver spurgt, er der heldigvis intet i vejen for at anbefale *hjemmekøb* i stedet for! Her kommer nogle eksempler på nyoptagne ord fra bogstav h:

habitat, hacke, hacker, hack(n)ing, hackysack, hadegave, halalkød, halon, halvmaraton, halvtimesdrift, handelspolitik, handelspolitisk, handleplan, handlemulighed, handler, handlingsplan, handout, hardback, harddisk, hasselbackkartoffel, hattedame, havbrug, havestue, hdtv, headhunte, headhunter, headhunt(n)ing, heale, healer, healing, heavy.

Som hovedregel er der ingen vanskeligheder med at beslutte et nyt ords danske form, men der kan være problemer. *Blini* f.eks., en lille russisk pandekage. For-

men *blini* er egentlig den russiske pluralisform, men det viser sig at så at sige alle danskere som kender ordet, bruger det i formen *blinis*, altså *en blinis*, med et fransk eller engelsk pluralis-*s*. Her må der så træffes en skæbnsvanger afgørelse: det danske folk kontra den lingvistiske bedreviden. Det blev *blini*, i flertal *blinis*, men i bestemt form *bliniene* eller *blinierne*.

Gamle ord

At et ord er med i Retskrivningsordbogen for første gang, betyder ikke uden videre at det er nyt i sproget. Grunden til at det optages kan være at der har vist sig stave- og bøjningsvanskeligheder som ikke var forudset, f.eks. *enliter(s)-flaske*, eller at et ord efter mange års glemsel pludselig dukker op som et ret udbredt ord, f.eks. *hattedame*.

Som nævnt indeholder ordbogen knap 64.000 ord. Men da der er mindst en halv million ord i det danske sprog, mangler de fleste altså! At et ord ikke er med i Retskrivningsordbogen, betyder derfor absolut ikke at det ikke findes eller anerkendes i det danske sprog. Grunden til denne tilbageholdenhed er at bogen ikke må blive for dyr eller for tung. Derfor udelades en hel del ganske uproblematisk ord. Når man f.eks. kan finde *ridebane*, *ridebanespringning*, *rideelastik*, *ridefoged*, *rideskole*, *ridesti* og *ridning*, så behøver *ridebukser*, *ridehest*, *ridekunst*, *ridelærer*, *ridepisk*, *ridetur* osv. ikke at tage plads op. Og er man i tvivl om hvordan *villahave* skal staves, ja så kan de fleste finde ud af at slå *villa* og *have* op hver for sig. På samme måde hvis man er i tvivl om *håndbajer*.

Ændrede stave- og ordformer

er der ligesom i Retskrivningsordbogen af 1986 meget få af, og der er heller ikke denne gang tale om systematiske ændringer og dermed en retskrivningsreform. Nogle eksempler:

De af især børn meget yndede farvestifter *tusser* har singularisformen *en tus*. Det er en fuldkommen sikker sprogbrug. I Retskrivningsordbogen 1986 stod der imidlertid *tusse* som singularisform; da ordbogen blev redigeret, var sprogbrugen mindre sikker på dette punkt. Nu er formen ændret til singularis *tus*, mens farvestoffet stadig staves *tusch*.

Kompliment er det eneste abstrakte substantiv på *-ment* der er fælleskøn (jf. *reglement, incitament, establishment* osv.), men yngre danskere siger langt overvejende *et kompliment*. Intetkøn er nu indført som en mulighed ved siden af fælleskøn i dette ord. Af de ca. 100 ord som ender på *-ment*, er der nu kun *cement* og *konsument* tilbage med obligatorisk fælleskøn, men de falder uden for hovedgruppen: i *cement* er *ment* ikke en endelse, og *konsument* har ikke endelsen *-ment*, men *-ent*.

Tunnel har hidtil skullet have de bøjede former *tunnelen* og *tunneler*. Nu indføres mulighederne *tunnellen* og *tunneller* i erkendelse af at udtalen med tryk på sidste stavelse efterhånden er den almindeligste i dansk rigsmål: *tunnél*.

Den franske stavemåde *milieu* er nu udgået, således at den eneste mulighed er *miljø*. Den franske stavemåde bruges så at sige ikke mere, end ikke *Miljøministeriet* vil vide af den!

Sikksak har været den eneste korrekte

stavemåde så længe vi har haft retskrivningsordbøger. Den nye udgave af Retskrivningsordbogen bøjer sig for en udbredt civil ulydighed og siger god for *zigzag*.

Redaktionelt

Den omfattende retskrivningsvejledning, som slutter ordbogen, er blevet gennemgået grundigt og ændret på nogle punkter hvor erfaringen har vist at den ikke var klar og instruktiv nok. Der er desuden på nogle få områder formuleret regler som ikke har stået i Retskrivningsordbogen før, f.eks. reglen for dannelse af imperativ (bydemåde) af engelske verber som *tape, fade, time* (§ 30.3).

I den alfabetiske del er den vigtigste nyhed at der nu gives oplysning om udtryk som består af flere ord. Er man f.eks. i tvivl om om det skal være *alle sammen* eller *allesammen* og slår efter i 1986-ordbogen, finder man ikke forbindelsen på alfabetisk plads. Heraf skal man så slutte at *alle sammen* skal skrives i to ord. Det er et ræsonnement som øjensynlig kun meget få af ordbogens brugere kan klare.

Nu er sådanne forbindelser opført på deres alfabetiske plads, således at man direkte kan finde oplysning om f.eks.

lige som, for øvrigt, i alt, på ny, til sidst.

Hidtil er det kun visse forbindelser af fremmed oprindelse der har været optaget på denne måde: *a conto, de facto, non troppo* o.a.

Grammatiske betegnelser

Fra læseplansudvalget for folkeskolen kom der i 1994 en henvendelse til Sprognævnet med et forslag til et samarbejde om at standardisere den grammatiske terminologi i skolen og i forskellige opslagsværker.

Sprognævnet fandt ideen særdeles fornuftig og udarbejdede et forslag til en liste over anbefalede grammatiske betegnelser. Hele systemet af anbefalede grammatiske betegnelser er udgivet i bogen »Grammatisk talt« (Dansk Sprognævns skrifter 24, udgivet af Dansk lærerforening 1996).

Skal en standardisering være mulig, må den grammatiske terminologi overvejende bestå af internationale betegnelser og altså forlade den danske puristiske tradition på området. Det vil sige at man anbefaler *substantiv, genitiv, objekt* osv. for *navneord, ejefald, genstandsled* osv.

Sprognævnets forslag er blevet drøftet og revideret i samråd med læseplansudvalgene, og det vil blive fulgt af skolen, Den Store Danske Encyklopædi, de mest betydningsfulde ordbogsforlag, Den Danske Ordbog, som er under udarbejdelse, og bruges naturligvis også i Retskrivningsordbogen.

Nye kommaregler

Den vigtigste nyhed i Retskrivningsordbogen 1996 er de nye kommaregler.

Det er først fra 1918 Retskrivningsordbogen har indeholdt regler for tegnsætning. Lige fra begyndelsen har man kunnet vælge mellem to systemer: det grammatiske komma, som bruges i tysk

og i østeuropæiske sprog, og pausekommaet, som bruges i de fleste vesteuropæiske sprog, f.eks. engelsk, svensk og fransk.

Pausekommaet har haft ret ringe udbredelse og blev nok mest brugt af skønlitterære forfattere, essayister og sprogforskere. De fleste danskere prøver at sætte grammatisk komma, men som det er dokumenteret grundigt i Sprognævnets bog »Komma – hvornår og hvorfor?« (1993), med meget ringe held: så at sige ingen behersker reglerne fuldt ud, og dagligdagens tekster vrirler med ukorrekte og meningsforstyrende kommaer.

Nu er pausekommaet afskaffet og erstattet af det »nye komma«, som er det system der har været officielt brugt i norsk siden 1907. Det nye komma kan sættes efter krydsogballe-metoden, men adskiller sig fra det grammatiske komma ved at der som hovedregel sættes komma efter, ikke før ledsætninger (bisætninger). Man skal altså skrive

Hun ringer så snart hun har fået besked.

Men

Så snart hun har fået besked, ringer hun.

Herved slipper man for alle de fejl der opstår fordi mange ikke kan finde ud af hvor en ledsætning begynder. Men først og fremmest opnår man at teksten bliver delt op på en måde som nøje svarer til talesprogets rytmik og som afspejler

sætningernes indholdsmæssige opbygning og derfor langt bedre støtter både stille- og højtlesning.

Det nye komma styres af sætningens indhold, ligesom punktum, semikolon, spørgsmålstegn og udråbstegn. Det bliver ikke lettere at sætte komma efter det nye system. Men for samme anstrengelse får man en fornuftigere tegnsætning og langt færre fejl.

Man kan læse om baggrunden for det nye komma i Sprognævnets komma-bog, som er omtalt ovenfor. En overkommelig vejledning i det nye komma er »Sæt nyt komma« af Henrik Galberg Jacobsen (Dansk Sprognævns skrifter 25, udgivet af Dansklærerforeningen 1996). Og naturligvis står reglerne også i den nye udgave af Retskrivningsordbogen.

Sprognævnet venter egentlig ikke at et flertal af voksne danskere forlader det grammatiske komma og går over til det nye. Men interessen for det nye har været større end ventet, indsigtfulde dansklærere viser sympati for det nye komma, og det ser ud til at det kan regne med opbakning i skolerne. På den måde vil det nye komma være indført i løbet af et par generationer, fredeligt og uden postyr.

Den grønne

Retskrivningsordbogen foreligger naturligvis som bog, men er også til at få i elektronisk udgave, nemlig som cd-rom og diskette.

Planen var at ordbogen skulle have været udsendt i efteråret 1995, men da det viste sig at den skulle i EU-udbud, blev udgivelsen forsinket i ét år.

Siden 1955 har vores Retskrivningsordbog været i grønt bind, og den kaldes tit slet og ret »den grønne«. Heldigvis strider det ikke mod EU-lovgivningen, så 1996-udgaven er også grøn.

Erik Hansen (f. 1931) er professor i moderne dansk sprog ved Københavns Universitet, formand for Dansk Sprognævn.

Og andre ordbøger

Af Henrik Galberg Jacobsen

Sidst i september i år udsendte Dansk Sprognævn på forlaget Aschehoug en ny udgave af *Retskrivningsordbogen*. Samtidig – eller næsten samtidig – udsendes der fra andre ordbogsredaktioner nye ordbøger og nye udgaver af gamle ordbøger med ændringer svarende til dem der var sket i den nye udgave af *Retskrivningsordbogen*. Når disse andre ordbøger kunne udkomme i ajourførte udgaver samtidig med Sprognævnets egen ordbog, skyldtes det at Sprognævnet som en service til ordbogsredaktionerne to måneder tidligere havde udsendt en liste til forlagene med ca. 3000 nye ordartikler og ca. 1000 andre, hovedsagelig mindre, ændringer.

To rød-hvide og en rød

De fleste nye ordbøger med en retskrivning svarende til den nye udgave af *Retskrivningsordbogen* er udsendt på Politikens Forlag. Det gælder fx *Politikens Store Nye Nudansk Ordbog* (1. udg., 1996) og *Politikens Retskrivnings- og Betydningsordbog* (2. udg., 1996), der begge er udsendt i forlagets rød-hvide ordbogsserie. På Gyldendal udkom der i forlagets røde serie en enkelt ny ordbog. Den var til gengæld bemærkelsesværdig ved at være en decideret retskrivningsordbog, hvad der også fremgik af dens titel: *Retskrivningsordbog* (redigeret af Jens Axelsen mfl., 1. udg., 1996).

Såvel den røde som de rød-hvide ord-

bøger fremhæver at de er i overensstemmelse med Sprognævnets officielle retskrivning. En af dem, *Politikens Retskrivnings- og Betydningsordbog*, anfører desuden udtrykkeligt at den opfylder Undervisningsministeriets krav til ordbøger der må bruges ved folkeskolens afgangsprøver, og proklamerer ligefrem på bogens omslag at bogen »må bruges til eksamen«. Når ordbogen har kunnet drage denne konsekvens, skyldes det at Undervisningsministeriet af de ordbøger der må bruges ved folkeskolens skriftlige prøver i dansk, kræver at de skal være »i overensstemmelse med gældende retskrivning, som den er fastsat af Dansk Sprognævn« (Undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 639 af 21.7.1995, § 28, stk. 3).

»I overensstemmelse med gældende retskrivning«

Man kan nu spørge om de nævnte ordbøger faktisk opfylder kravet om at være i overensstemmelse med Sprognævnets officielle retskrivning, eller mere nøjagtigt om de stemmer overens med retskrivningen i *Retskrivningsordbogen*, 2. udgave, 1996.

Det gør de vistnok. Mere præcist kan man dårligt svare før man har fået afklaret hvordan kravet om overensstemmelse med gældende retskrivning egentlig skal forstås. Hvis det skal forstås sådan at der skal være tale om 100 percents overensstemmelse, er der ingen af ordbøgerne der opfylder kravet. Man kan uden større besvær i alle de tre nævnte ordbøger – og formentlig i alle andre danske ordbøger end lige netop *Retskrivningsordbogen* – finde eksem-

pler på oplysninger om stavning eller bøjning der er i modstrid med forskrifterne i *Retskrivningsordbogen*. Hvis kravet om overensstemmelse med gældende retskrivning skal forstås helt snævert, er der altså ikke andre ordbøger end *Retskrivningsordbogen* selv der er i overensstemmelse med gældende retskrivning.

Det kan naturligvis ikke være meningen. Et vist antal uoverensstemmelser med *Retskrivningsordbogen* må kunne accepteres uden at en ordbog har sat sig uden for døren til landets prøvelokaler. Men hvor mange og hvor grove uoverensstemmelser der på den anden side kan tillades, er ikke sådan at sige. Der er nemlig ingen instans her i Danmark – altså hverken fx Sprognævnet eller Undervisningsministeriet – der kontrollerer og godkender eller afviser ordbøger til skole- og prøve- eller eksamensbrug. Og så vidt jeg ved, har der endnu ikke været tilfælde hvor en ordbog er blevet forelagt for Undervisningsministeriet til vurdering af om den måtte bruges eller ej.

Situationen i dag er således den at ordbøger der efter eget udsagn er i overensstemmelse med gældende retskrivning, bliver troet på deres ord og får adgang til prøvelokalerne. I praksis betyder det at elever ved folkeskolens afgangsprøver i skriftlig dansk stort set kan bruge den eller de ordbøger de ønsker. En enkelt ordbog kan dog i dag utvetydigt afvises som hjælpemiddel (og som vurderingsgrundlag) ved prøverne, nemlig Sprognævnets helt gamle *Retskrivningsordbog* fra 1955. Den har indtil for kort tid siden været en tilladt mu-

lighed ved prøverne i skriftlig dansk, men udgik af de undervisningsministerielle bestemmelser i 1995.

Det er rimeligt nok at skoleeleverne ved afgangsprøven har lov til at bruge de ordbøger som de har brugt i deres daglige skolearbejde. Det giver tryghed i prøvesituationen at man kan bruge sin sædvanlige ordbog, også selvom der er tale om en mindre omfattende ordbog end *Retskrivningsordbogen*. Fortroligheden med en mindre, men mere overskuelig og tilgængelig ordbog vil formentlig for mange elever rigeligt kompensere for eventuelle manglende ord i ordbogen. Og i de allerfleste situationer vil den valgte ordbog da også give samme svar som Sprognævnet giver i sin ordbog.

Elever og censorer og lærere skal bare være klar over at det altid er *Retskrivningsordbogen* der har det sidste ord: Det ord som eleven skal skrive og er i tvivl om, står muligvis ikke i den valgte ordbog, men kun i *Retskrivningsordbogen*. Eller hvis uheldet rigtig er ude, så står ordet i den valgte ordbog, men med en forkert stavemåde eller bøjningsform. – I øvrigt kan der godt i folkeskolens afgangsprøver i retstavning forekomme ord der ikke står i *Retskrivningsordbogen* eller i nogen ordbog overhovedet.

Retskrivningsordbogen og...

Retskrivningsordbogen

Sprognævnets nye udgave af *Retskrivningsordbogen* er som nævnt i total overensstemmelse med gældende retskrivning, eftersom det jo er den der fastsætter hvad der er officiel dansk ret-

skrivning. Hermed er ikke sagt at *Retskrivningsordbogen* er 100 procent fejlfri. Der er desværre enkelte fejl i ordbogen, hvad der imidlertid ikke – lige så lidt som fejl i andre facitlister – medfører at det forkerte dermed bliver rigtigt. I de første oplag af *Retskrivningsordbogens* 1. udgave fra 1986 var fx fuglenavnet *engsnarre* skrevet med kun ét *r*, og *gældsrev* var fejlagtigt skrevet uden *b*, hvad der naturligvis hverken gjorde »engsnare« eller »gældsrev« til korrekte skrivemåder af de pågældende ord. Heller ikke i den nye udgave fra 1996 har vi helt kunnet undgå fejl. Den floveste er nok at vi i det nye fremmedord *subwoofer* (en art højttaler) er kommet til at skrive et ekstra *h* efter *w*'et.

Nye og gamle retskrivningsordbøger

Sidste gang vi fik en egentlig ny retskrivning, var i 1948. Det var dengang de små begyndelsesbogstaver blev indført i substantiver, *å* erstattede *aa*, og *kunne*, *skulle* og *vilde* afløste *kunde*, *skulde* og *vilde*. Siden da har vi ikke fået nye retskrivninger i Danmark – derimod et par nye retskrivningsordbøger. Den første kom i 1955 (*Retskrivningsordbog*, udgivet af Dansk Sprognævn). Den næste kom i 1986 (Dansk Sprognævn: *Retskrivningsordbogen*), og den er så nu i 1996 kommet i en ny udgave.

De retskrivningsændringer der er sket efter 1955, kan kort beskrives som normudvidelser. Det er i en række tilfælde blevet tilladt at skrive eller bøjede ord på andre måder end før uden at den gamle form samtidig er blevet »forbudt«, fx har *bolsje* siden 1986 kunnet

skrives både *bolche* og *bolsje*. Kun i relativt få tilfælde er gamle skriveformer blevet afskaffet, og her har der som regel været tale om nærmest ukendte og ubrugte former som fx *crepinette*, der i 1986 blev erstattet af *krebinet*.

At det således gennemgående har drejet sig om nye tilladelser og sjældnere om nye forbud, betyder at man med lidt held faktisk stadig kan bruge Sprognævnets 1955-ordbog uden at komme til at lave fejl i det man skriver. Og tilsvarende er de allerfleste af de ord og ordformer der står i 1986-ordbogens 1. udgave, stadig fuldt korrekte efter 1996-udgaven. Faren for at ramle ind i ord som *milieu* eller *Hirtsholmene*, der i 1996-ordbogen kun kan skrives *miljø* og *Hirsholmene*, er ikke overhængende. Og man kan i hvert fald nok tillade sig at gå ud fra at den gruppe der laver opgaverne til folkeskolens afsluttende prøve i retstavning, i de næste par år vil gøre sig særlig umage med ikke at vælge den slags ord som prøveord i diktaterne.

Den ultimative facitliste

I praksis kan man altså uden større risiko fortsætte med at bruge 1. udgave fra 1986 når man skriver selv. Vil man imidlertid gardere sig helt imod at komme til at skrive et ord på en måde der ikke længere er korrekt, er det svært at komme uden om den nyeste udgave af *Retskrivningsordbogen* fra 1996. Det gælder også hvis man ønsker at få udtømmende besked om et ords stave- eller bøjningsmuligheder, ikke mindst når det drejer sig om stavning og bøjning af nye ord hvis officielle form for første gang er

blevet fastlagt i den nye udgave af ordbogen, fx *hummus* (kikærtepuré), *pc* og *unbrakonøgle*.

Og man kommer i hvert fald ikke uden om 1996-udgaven af Sprognævnets ordbog hvis man hører til den gruppe sprogbrugere der rådgiver andre sprogligt, eller som giver sig af med at rette og kritisere det som andre har skrevet. Vil man i den situation være helt sikker på ikke at komme til at rette noget rigtigt til noget andet rigtigt (eller i værste fald til noget forkert), bliver man simpelthen nødt til at tjekke efter i Sprognævnets ultimative stavfacitliste, *Retskrivningsordbogen*, i dens nyeste udgave fra 1996.

Henrik Galberg Jacobsen (f. 1944) er seniorforsker i Dansk Sprognævn (og medlem af det opgaveudvalg i Undervisningsministeriet der laver retstavningsopgaverne til folkeskolens afgangsprøver).

SPØRGSMÅL OG SVAR

I en artikel af formanden siger han

Spørgsmål: Er denne meget udbredte konstruktion godt dansk eller overhovedet dansk: »I en artikel den 00.00 af formanden i pensionskassen, NN, som også er formand for overenskomstforeningen, slår han til lyd for at mere medlemsindflydelse vil svække overens-

komstforeningens indflydelse på medlemmernes pensionsforhold?»

Svar: Sætningen er ikke godt dansk, især ikke i skriftsprog, der gerne skal være gennemtænkt. For at forklare hvorfor, er det hensigtsmæssigt at forenkle Deres eksempel til følgende sætning, der er opbygget på samme måde og illustrerer samme problem:

I en artikel af formanden slår han til lyd for mindre medlemsindflydelse.

Det der er galt, er at et 'svagt' ord – pronomenet *han*, der fungerer som sætningens subjekt – viser tilbage til et 'stærkt' ord – substantivet *formanden*, der er underordnet led i den præpositionsforbindelse der fungerer som sætningens indledende adverbial (*i en artikel af formanden*). Reglen om at et subjektspronomen ikke viser tilbage til et underordnet substantiv i en indledende præpositionsforbindelse, er også brudt i en sætning som »I *formandens* artikel slår *han* til lyd for mindre medlemsindflydelse«. Jo mere underordnet substantivet er i den indledende præpositionsforbindelse, desto mere uacceptabel er konstruktionen:

I begyndelsen af en artikel af formanden slår han til lyd for mindre medlemsindflydelse.

Ved 'svage' ord forstås de småord der indgår i lukkede klasser (pronomen, præpositioner, konjunktioner, artikler) og ofte kaldes 'grammatiske funktionsord', og ved 'stærke' ord forstås ord der

indgår i åbne klasser (substantiver, verber, adjektiver, adverbier).

Deres eksempel lader sig let rette til korrekt dansk ved at udskifte den aktive konstruktion *slår han til lyd for* med den passive *slås (der) til lyd for*, og det samme gælder naturligvis dens forkortede version.

Mens et svagt ord i den konstruktionstype De nævner, ikke kan vise tilbage til et stærkt ord, kan et stærkt ord godt vise tilbage til et svagt:

I *sin* artikel slår *formanden* til lyd for mindre medlemsindflydelse.

I en artikel af *ham selv* slår *formanden* til lyd for mindre medlemsindflydelse.

For at et subjektspronomen skal kunne vise tilbage til et ord der fungerer som underordnet led i en indledende præpositionsforbindelse, er det nødvendigt at dette *også* er et pronomen, dvs. et andet svagt ord:

I *sin* artikel slår *han* til lyd for mindre medlemsindflydelse.

I en artikel af *ham selv* slår *han* til lyd for mindre medlemsindflydelse.

Grunden til at den nævnte konstruktion ikke er godt dansk, er altså at det substantiv der vises tilbage til, indtager en så underordnet plads i sætningens opbygning at det kan være vanskeligt for modtageren at etablere en forbindelse fra pronomenet til dette substantiv.

Niels Davidsen-Nielsen

Om bløde pakker, bløde mænd og andet blødt

Af *Vibeke Sandersen*

De såkaldte 'bløde pakker' som f.eks. fuld løn under barsel er sendt ud i mørket, og det beklager HKs formand .. men han er til gengæld glad for lønforhøjelserne (Politiken 15.2. 1995).

Det er ikke det børnene – og vi andre med efterhånden – forstår ved *bløde pakker* når vi juleaften går rundt om træet og sender vurderende blikke ned til de gaver der ligger under det. Vi tænker, som Politiken skrev det 16.12.1952, på gavepakker der indeholder tøj, og ikke fx legetøj. Børnene der ifølge Ordbog over det Danske Sprog, Supplement, bind 2, 1994, skabte betegnelsen, gav dermed udtryk for deres utilfredshed med den slags gaver, som øjensynlig i en økonomisk opgangstid stod lavt i kurs. Var betegnelsen ny, var fænomenet til gengæld af ældre dato. Fra det tidspunkt i forrige århundrede hvor man i al beskedenhed begyndte at udveksle gaver juleaften, var der en vis tradition for at herskabet forærede tjenestefolkene beklædningsgenstande eller gav det kvindelige tyende stof til selv at sy sig en ulden søndagskjole eller vinterkåbe.

Vi ved jo også, fx fra Peters Jul, at de hjemmelavede gaver, som børnene gav deres forældre og hinanden, ofte var af den bløde slags: »Og søster Hanne syr

og syr .. til far hun har en pibesnor af perler, og til bedstemor hun hækler på en trøster«. Og Peter, der jo selv er den der fortæller om sin jul, fortsætter: »Jeg vil nok også noget få, jeg må jo ud i gangen gå, når hun skal til at strikke«.

De »bløde pakker« i citatet ovenfor, betyder at man prøver at få listet et sæt, en såkaldt pakke, af mindre forbedringer igennem på én gang, der satses ikke så hårdt på en enkelt ting, fx på en højere løn, derimod kombineres forskellige mindre krav – med et modeord – i en pakke. Ordet *blød* optræder her i betydningen 'lempelig' (Pia Riber Petersen: Nye ord i dansk 1955-75), 'forsigtig'.

Bløde pakker

I det lidt ældre udtryk *bløde pakker* anvendes adjektivet *blød* sådan set i sin traditionelle konkrete betydning som det modsatte af *hård*, ligeledes i konkret betydning, dog med den begrænsning at det ikke er alle tøjgaver der kan fortjene prædikatet *bløde pakker*. Når den amerikanske multimillionær forærer sin kone en parisisk création, vil hun kun i anførselstegn kunne betegne denne som 'en blød pakke'; for der ligger i betegnelsen et element af hverdagsagtig nyttegenstand.

Det er også den konkrete modsætning *blød* : *hård* der gemmer sig i samlebetegnelsen *hårde hvidevarer* om dybfrysere, køleskabe, vaskemaskiner, opvaskemaskiner osv. Modsætningen er jo *hvidevarer* slet og ret, hvad der afslører de historiske forhold. Hvidevarerne var lagener, dynebetræk, håndklæder m.m. De var traditionelt hvide eller ublegede,

og de var jo bløde, hvad der ikke var særlig grund til at fremhæve så længe der ikke eksisterede andre.

Det var først da køkkenmaskinerne kom til og ligeledes blev kaldt hvidevarer (ordet er med i ny betydning i Nudansk Ordbog 1964, se Pia Riber Petersen: Nye Ord i dansk 1955-75, 1984) at der blev brug for en særbetegnelse. Den fik den nye slags hvidevarer naturligvis, for det var dem der i den sproglige bevidsthed var de markerede i forhold til betegnelsen *hvidevarer*.

Den bløde mand

Tilsvarende var det den nye mandetype, skabt af kvindebevægelsen, der fulgte i kølvandet på 68-oprøret, som fik særbetegnelsen *den bløde mand*. Modsætningen er ikke *den hårde mand*, men *den stærke mand*, stærk ikke bare fordi han forstår at spille med musklerne, men navnlig fordi han viser at det er ham der bestemmer farten:

Med dette udtryk tænkes ikke på hårvækst eller ølmave – den bløde mand er ham, du skal vælge, hvis du er træt af at blive kritiseret eller reddet. Den bløde mand er genert og vil være længe om at tage sig sammen til at invitere dig ud. Han foretrækker, at du bestemmer, hvor I går hen, og at du afgiver bestillingen. (Alt for damerne, 9.2.1989).

Redegørelsen fortsætter spalten ned og lidt til. Vi får at vide at han vil være lettet hvis pigen tager initiativet til sex, han påtager sig gerne den tjenende rolle og varter hende op med morgenmad. »Han

er alt i alt et venligt menneske og findes derfor kun sjældent i topstillinger« (smst.).

Det sidste citats sammenfattende karakteristik af *den bløde mand* som et *venligt menneske* antyder begrebets anden dimension; den bløde mand er ikke blot den svage mand, men også den følsomme, der tør vise at han er det. Det er nok ham kvinden i begyndelsen af fyrrerne efterlyser under **Personlige**:

Mit sommerønske er at møde den bløde mand i fyrrerne, intellektuel, humanistisk, stor, dejlig, kærlig og tolerant (Information, 15.4.1989).

Men det er ikke alle kvinder der mener at han overhovedet eksisterer. I en artikel i Politiken fra 1986 under overskriften *Den bløde mand kender jeg ikke* står der:

Den bløde mand – hvorfor har jeg aldrig mødt ham? Jeg har læst og hørt om ham, men hvor var han nogensinde i virkeligheden? En del mænd fik af vrede unge kvinder revet skyklapperne af på et tidspunkt i Danmarks-historien .. Langt hår havde mænd før kvindeoprøret, det blev man ikke blød mand af. Karriere gjorde kvindebevægelsens mænd da hele tiden – hængerøv, hønsestriik, huslige sysler til trods (Politiken 20.4.1986).

I artiklen i Alt for damerne er udtrykket *den bløde mand* brugt om en psykologisk type, mens det i Politiken 20.4.86 er brugt om en ny mandsrolle. Begge anvendelser er i brug. I et af Sprognævnets

tidligst registrerede eksempler er betegnelsen *blød mand* brugt om venstrepolitiker Poul Hartling:

Poul Hartling er af mange blevet opfattet som en »blød« mand med lidt for runde ord. Hans baggrund som teolog og seminarieemand har fået mange til at tvivle på hans styrke som politiker
(Weekendavisen 14.12.1973).

Her er det nærmest den psykologiske type det drejer sig om, men senere i artiklen hedder det:

I begivenhederne omkring hans tiltræden som gruppeformand og senere partiformand og omkring VKR-regeringens dannelse og fald tegner der sig et helt andet billede af Poul Hartling, et billede, der bedre ligner den mand, vi har lært at kende under valgkampen og især i de langvarige regeringsforhandlinger (smst.).

Det var altså bluff, han var slet ikke så svag. I dette citat ser vi næsten rollebrugen blive til, ganske vist ikke i forhold til kvinden, men som politisk taktik. Året efter havde i hvert fald Information forstået realiteterne og sammenlignede *den hårde agurk*, nemlig statsminister Poul Hartling, med *de bløde bananer i Socialdemokratiets ledelse* (Information 31.5.1974).

Som type har der nok altid eksisteret bløde mænd, det er disse blødagtige, kælnede fyre uden mod og mandshjerte P.F. Suhm taler om i sin Danmarks-historie, når han skriver: »Ei sætte

[kvinderne] Priis paa den bløde Mand«. (Suhms Historie af Danmark er forfattet 1769-81, udgivet 1782-1828 i 14 bind, de sidste 8, som Suhm ikke selv nåede at gøre færdige, om tiden efter 1400, udgivet af Nyerup).

Som kønsrolle tilhørte *den bløde mand* 70'erne, i 80'erne var han allerede yt. Regionsavisen Weekend Nord lader ingen tvivl tilbage om hvad der er sket og hvorfor:

Nu er det definitivt sket med de bløde mænd. Vi er omsider nået så langt i kønnenes gensidige frigørelsesproces, at mandemoden igen med fuld accept understreger det maskuline 100 % (27.9.1986).

I en anmeldelse af bogen *I mande* mande år fra 1987 vurderes forholdene således:

ham reagerer 80'erne så imod. Den bløde mand erklæres for død og erstattes af »den selvsikre, selvcentrerede mand, som kræver kvinderne ned på alle fire« (Berlingske Tidende 17.2.1987).

Bløde oplæg

Men allerede inden kønsrolledebattens bløde mand havde set dagens lys – eller i det mindste var fuldt udvokset – havde politikerne fundet på at bruge ordet *blød* i den nye betydning 'lempelig, forsigtig'. Aviserne skrev i 70'erne til bevidstheds om *bløde oplæg* i den politiske debat; det var opgangstider – eller man havde i det mindste ikke opdaget at det ikke var det mere – så man havde råd til

at være nænsomme over for hinanden. En slagordsagtig formulering der spillede på en traditionel billedlig brug af ordet, nemlig *at have et blødt punkt*, var karakteristisk. Regeringen havde i foråret 1970 foreslået at indefryse et par dyrtidsportioner:

Da LO sagde »nej« hertil, blev det hele forslag til intet. I efteråret kom så regeringens såkaldte tolv bløde punkter, et forhandlingsoplæg til forårets politik (Politiken 17.3.1971).

Information talte ironisk om *en blød og diplomatisk taktik* (18.7.1972) da Udenrigsministeriet i stedet for at sætte hårdt mod hårdt havde søgt at få danske skibe lempet ud i internationalt farvand efter at de havde været beslaglagt i Somalia, efter avisens opfattelse med føje mistænkt for at have granater og dynamit i lasten; fra dansk side var det blevet understreget at sprængstofferne var til seismisk brug og ikke medførtes i krigsøjemed; men det begreb somalierne – stadig ifølge avisens omtale – naturligvis ikke.

Man talte i de tider også om *den bløde del af venstrefløjen*, dvs. dem der ikke havde revolution og voldelige midler på programmet, og digteren Jørgen Gustava Brandt skrev ironisk om *indførelsen af det rigtige bløde demokrati* (Pink Champagne, 1973), som han selvfølgelig anså for en utopi.

Bløde værdier

I tilslutning til kønsrolledebatten kom miljødebatten. Det er her begrebet *de bløde værdier* hører hjemme: »Miljø-

Danmark satser på de bløde værdier, lægger vægt på miljøet og de svage i samfundet« (Politiken, 26.3.1987).

Oprindeligt var det kvinderne der vogtede den slags værdier, nemlig de rødstrømper der samledes i basisgrupper og strikkede hønsestrik (jf. Nyt fra Sprognævnet 1994/2, s. 1 ff.). Men i 80'erne var de blevet anderledes:

I dag samles kvinder ikke for at slå et slag for de bløde værdier og diskutere arbejdsdeling i hjemmet. Tidens kvindeord er nålestribede: – karrierestrategi, jobudvikling, lobbyisme og vejen til tinderne (Politiken 24.5.1987).

Knap to måneder senere gøres der i en artikel der går ind for kvinders muligheder for at gøre karriere i forsvaret, status over denne udvikling:

Men at det specielt har været kvinderne, der har repræsenteret disse 'bløde' værdier, er et resultat af kulturelt og historisk bestemte kønsroller (Politiken, 16.7.1987).

Bløde fag

Den traditionelle modsætning *blødt* : *hårdt* udnyttedes også billedligt af politikerne i 70'erne. I en anmeldelse af Ebbe Spang-Hanssens bog *Kulturblindhed*, Gad 1976, hvori han sammenlignede naturvidenskaberne og de humanistiske videnskaber, brugte daværende undervisningsminister Ritt Bjerregård slagordene »hårde« og »bløde« *videnskaber* om henholdsvis naturvidenskaberne og humaniora (Kritik nr. 39, 1976). Denne

distinktion har holdt ved, fx »allerede nu klarer humanisterne sig bedst sammenlignet med andre akademiker-grupper. Det har givet de bløde fag en ny status« (Politiken, 8.7.1992).

En uddybning af hvori det bløde består, får vi i samme avis få dage senere:

En af pointerne ved de såkaldt »bløde« fag er, at de studerende lærer at overskue store stofområder og at inddrage mange faktorer i deres vurderinger. Samtidig får de betydelig indsigt i samfundsforholdene og i de menneskelige faktorer, der er bestemmende for udviklingen (Politiken, 12.7.1992).

Men også inden for fagbevægelsens områder er der noget der kaldes *bløde fag*:

For medarbejderen kræves der evne til at samarbejde, tænke kreativt, sætte sig ind i virksomhedens strategi og påvirke den .. Det kræver nogle kolossale holdningsforandringer hos landets to millioner lønmodtagere, og her mener jeg, fagbevægelsen kan hjælpe bl.a. ved at sørge for flere uddannelsesmuligheder i de såkaldt bløde fag (Politiken, 6.10.1991).

Betegnelsen *blød* bredte sig snart til fagjargonen, undertiden sat i anførselstegn. Således i en kronik i Politiken af Kresten Schultz Jørgensen hvori han eksemplificerer de såkaldt *bløde* områder:

Naturligvis kan og skal man måle effektiviteten af postvæsenets brevudbringning – men hvad med de me-

re 'bløde' områder? Børnepasning, ældrepleje og Det Kongelige Teater (Politiken, 6.11.1992).

Blød fysik

Men da havde distinktionen *hård* : *blød* allerede længe været benyttet i naturfagernes interne faglig-pædagogiske sprogbrug. De såkaldt *hårde fag* er ikke videre populære som skolefag. Pigerne kan ikke lide fysik, faget keder dem, og de bilder sig ind at de ikke kan forstå det. Der har været talt og skrevet op ad vægge og ned ad stolper om den problemstilling, og fysiklærerne realiserede ikke bare den bløde mand i privatlivet, de lavede også om på deres fag. Allerede i 1980 var begrebet *blød fysik* lanceret som en metodisk, samfundsrelateret og holdningsbearbejdende fornyelse af fysikundervisningen. Og der blev holdt kursus i det for landets fysiklærere.

I en artikel i LMFK-bladet (Meddelelser fra Matematiklærerforeningen, Fysiklærerforeningen, Kemilærerforeningen og Foreningen af Fysik- og Kemilærere ved Gymnasier og Seminarier) 1980/3 står der under overskriften BLØD FYSIK – HVAD ER NU DET?

Tiden er moden til en nyorientering indenfor fysikfaget. Det er ikke tilstrækkeligt at gøre den traditionelle formelorienterede fysikundervisning – den hårde fysik – mere tillokkende ved at vise samfundsrelevante eksempler. Undervisningen må tage udgangspunkt i problemstillinger, der er væsentlige for samfundet, eleverne og læreren som mennesker. Eleverne må være med i indsamlingen af un-

dervisningsmateriale .. og med til udformningen af undervisningsmidlerne. .. Lærerens rolle bliver bl.a. at vejlede eleverne med problemstillinger, som han af erfaring ved kan løses med fagets traditionelle metoder (s. 40).

Dette minder i høj grad om det af tidligere undervisningsminister Ritt Bjerregård lancerede fag samtidsorientering, et født tværfag, her ført op i gymnasiet og indsnævret i den forstand at det kun er de problemer som fysikken kan give svar på, der skal behandles.

Med disse eksempler på nye anvendelser af adjektivet *blød* er emnet absolut ikke udtømt. Man kunne yderligere nævne fx *blød trafik* og *blød valuta*. Det fælles for brugen af ordet *blød* i disse nyere forbindelser er betydningselementet 'svag', 'sårbar'. I andre udtryk som *blød personalepolitik* eller *blød sundhedspolitik* er der det samme element af følsomhed og hensynsfuld optræden som i de lidt ældre forbindelser foretage *en blød opbremsning* eller *en blød landing* og i begrebet *den bløde mand*.

Vibeke Sandersen (f. 1936) er seniorforsker i Dansk Sprogævn.

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Fax
31 54 03 60

Giro
6 10 17 20

Abonnement mv.
35 32 89 83

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-12 og 13-15)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 50 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1996/4 · december

Den nye Retskrivningsordbog	1
Og andre ordbøger	6
Spørgsmål og svar	9
Om bløde pakker, bløde mænd og andet blødt.....	10

Næste nummer udkommer i marts 1997.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Vibeke Sandersen

ISSN 0550-7332
Tryk: Bianco Luno A/S, København